

הראשון לציון הרב הראשי לישראל
הרה"ג מרדכי אליהו
- מרצה אורח -

תפירה שאינה של קיימא
(דין חיתולי נידר לתינוק)

גדרים במלאכת התופר (קושר - תנאי לתופר?)

במסכת שבת, פ"ז מ"ב, כתוב: הקושר והמתיר והתופר שתי תפירות (חייב). וכתב הרע"ב שתופר שתי תפירות אינו חייב כי זה אינו מתקיים רק באפן "שקשרן דאי לא קשרן, לא קיימי ומחייב תרתי: משום קושר ומשום תופר". משמע מדבריו שאין שום אפשרות של חיוב משום תופר אא"כ יהא עמו חיוב קושר וברור הוא שכל כוונתו רק אם תפר שתי תפירות שהם לא קיימי. וכשבא להסביר את המשנה שמחייבת בשתי תפירות, מסביר באפן הקושר וחייב תרתי, אע"פ שלשון המשנה המונה ט"ל מלאכות משמע שכל אחד חייב בפני עצמו. וע"י לתורי"ט, (שם פ"ז משנה א' בד"ה אבות מלאכות), שהסביר את דברי הרע"ב שמדובר שקשר בהעלם אחד ותפר בהעלם שני, ולא קשר ותפר בהעלם אחד שאז חייב רק חטאת אחת ולא שתיים. ולפי דבריו יצא, שאין אפשרות של חיוב תופר בנפרד. ושוב זה דוחק ולקמן נזכיר שאם תפר ג' תפירות אז חייב גם ללא קושר. ועיין שם שהקשה על הב"י בס"י שי"ז הסובר שקשירה ותפירה הם שני חיובים נפרדים מגמר' ע"ד ע"ב המובאת לקמן ועיין שם ב"תוספות חדשים" שלא מצא את דברי הב"י והביא ירושלמי כדברי הרע"ב. ועי' "כסף משנה" המוזכר לקמן.

למעשה, דברי הרע"ב הם גמרא מפורשת בשבת דף ע"ד ע"ב. הגמרא מקשה: "התופר שתי תפירות. והא לא קיימא? - אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן: והוא שקשרן". ועי' לפירש"י וז"ל: והא לא קיימא הכי וכיון דלא קיימא, לאו מלאכה היא, ע"כ. ובענין שקשרם כתב רש"י: "וקשר שני ראשי החוט". מהגמר' יוצא, לכאורה, שאין אפשרות לחייב בשתי תפירות ללא קשר ואז יהא חייב שתיים כדברי הרע"ב.

אלא שיש להבין מה כוונת רש"י בענין הקשר, באיזה אפן איננו, האם מדובר שקשר ראש של חוט או הכוונה שקשר שני ראשי החוט אחד בשני. כי אפשר לומר בדעת רש"י שאם קשר רק ראש אחד של חוט לא יכלה התפירה להתקיים, אא"כ אחר שתי התפירות קשר שוב את ראש החוט. או אחר שתפר לקח את שתי הקצוות וקשרם יחד. ונ"מ שאם קשר רק ראש חוט אז קשר זה הוי של קיימא אפילו בקשר אחד ואילו חבר את שתי

הקצוות וקשרם - צריכים לשני קשרים. ועיין עוד לקמן.

הר"ן הביא את דברי הר"א ממיץ שאם קשר בחוט קשר אחד, לא חייב משום קושר מפני שזה לא מתקיים. "דאי מחייב - כיון ותופר שתי תפירות, לא משכחת לה בלא קשר - תיפוק ליה משום קשר! אלא ודאי כדאמרן והכא בשלא קשר אלא קשר אחד, עסקינן". ולכאורה, משמע מדבריו שבקשר אחד אין שום חיוב אלא שעל סמך הקשר האחד הזה שלא חייב בו משום קושר גורם לתפירה שתתקיים ולכך חייב משום תופר ולא משום קושר.

עייין למהרש"א (במהדורא בתרא) שכתב שמה שאמרה הגמרא באפן שקשרם - הכוונה בקשר שלא חייב על הקשירה. מזה הוא הקשה על הרע"ב וכן הקשה עליו מתוס' ע"ה, ע"א (ד"ה שוחט) (ונעלם ממנו שכבר הסביר כן הר"ן משם הרא"ם הנ"ל).

ועיין להגהות מרדכי (לשבת ע"ד) שהביא את הרא"ם הנ"ל אבל הוסיף שאם רגילים לקשור קשר אחד והוא מתקיים כגון ראש חבל, חייב משום קושר, וביתר הסבר כתב הב"י בסוף סי' שי"ז משום הסמ"ג, שאין קשר של קיימא, אלא א"כ עשה קשר על גבי קשר. אמנם יש קשרים שמתקיימים בקשר אחד, כגון הקושר חבל אחד בראש ואינו קושר שני ראשיו וכיוצא בזה ודאי נחשב אף בקשר אחד, ולפי זה הסביר, שהרא"ם מסביר את הגמרא באפן שקשר שני ראשי החוט אחד בשני בקשר אחד ולכך הוי קשר שאינו של קיימא, ע"ש. וכך פסק בשו"ע סי' שי"ז ס"א בהגה. ועיין שם בסוף הסעיף ב"באור הלכה" דאליבא דהרא"ש איירי שקשר שני ראשי החוטים יחד בקשר אחד ולכך אין חיוב מדין קשר ויש חיוב מדין תופר. והוא כדברינו בהסבר הרא"ם ודיתכן וזה כוונת רש"י הנ"ל שקשר שני ראשי החוט, לא הכוונה ראש של כל קצה אלא שתי הקצוות יחד וע"כ חייב משום תופר ולא משום קושר.

וע"י ב"קרבן נתנאל" שהוסיף לדברי רש"י שכל תופר תפירה בשתי תפירות (ולא קושר) אפילו דלא קיימא אסור מדרבנן ורש"י התכוון שאין זו מלאכה דאורייתא שחייב עליה אבל אסור דרבנן איכא, עיי"ש. וע"י בספר יראים ס' רע"ד ותועפות רא"ם אות פ"א וע"ע שם.

לפי הדברים דלעיל, לכאורה, דברי התו"ט שהקשה על הב"י, לא מובנים, שהקשה על הב"י אליבא דהרא"ם (ומכאן שדברי ה"תוס' חדשים" שלא מצא את דברי הב"י, זה מפני שהם הובאו בסוף הסימן ולא במקומו). - הגמרא שם אומרת: אמר אבדי: מאן דעביד חלתא חייב י"א חטאות ואי חילטיה לפומיה - חייב י"ג חטאות". - מי שבונה כוורת מקנים, בדרך כלל, הוא מגיע לי"א אסורי חטאת. אבל אם "חילטיה לפומיה" - היינו לעשות לה שפה - יש תוספת של תופר וקושר שצריך "לקשור לאחר התפירה" - דברי רש"י. ומקשה התו"ט שמשמע

מכאן שכל תופר חייב גם משום קושר ולא רק משום תופר בלבד ולאפוקי הרא"ס.

ואם נדייק היטב, אפשר לאמר: הרי כל כוונת הגמרא להראות לנו שישנה אפשרות של רבוי חטאות. וכשתפר, איירי שהיו שלש תפירות ואח"כ קשר וע"כ חייב שתיים או שתפר שתי תפירות ועשה קשר של קיימא בקצה החוט ולכן חייב שתיים. ולעולם אפשר להיות תפירה ללא קשירה וכדברי הרא"ס ושלא כדברי הרע"ב וצ"ע. וע"י ב"ככללת שבת" אות כ"ג, ועי"י בתשובות חת"ס או"ח סי' א' מה שהאריך בזה.

באור שיטת הרמב"ם

הרמב"ם בהלכות שבת (פרק עשירי הלכה ט') כתב: התופר שתי תפירות חייב והוא שקשר ראשי החוטים מכאן ומכאן כדי שתעמד התפירה ולא תשטט. אבל אם תפר יתר על שתי התפירות אע"פ שלא קשר חייב שהרי מתקיימת התפירה". עכ"ל. והקשה עליו הרמ"ך: למה לא יתחייב שתיים? - אחת משום קושר ואחת משום תופר. והביא את הירושלמי (פרק ז' הלכה ב') דמחייב שתיים, והשאיר את הרמב"ם בצ"ע. ועיין כ"מ סם. ואפשר להסביר ולתרץ: הרי כל החילוק בין קשר אחד לשני קשרים זה חידושו של הרא"ס ומניין לנו שהרמב"ם חולק עליו? וכשם שהרא"ס מסביר את הגמר' או בקשר אחד או אינו של קיימא, כגון קשר של עניבה, - ועיין שם ברמב"ם שם הלכה ה' שיותר לקשור בעניבה. - ובר הכי הרמב"ם סובר שאין חיוב חטאת רק אם הקשר של קיימא למעשה אומן (שם הלכה א'). ועי"י ב"משנה ברורה" (סי' שי"ז ס"ק י"ד) וכה"ח (שם ס"ק י"ב ס"ק כ"א, כ"ב). ואפשר לזה התכוין הרמב"ם באמרו: "כדי שתעמד התפירה". ולהעמיד תפירה אפשר גם בקשר לא של אומן ועל קשר כזה אינו חייב חטאת.

ולפי"ז, אזלא קושיתו של הרמ"ך, גם את הירושלמי אפשר להסביר כך שקשר שני קשרים או קשר של קיימא מחוץ לתפירה. ועי"י להגהות מימוניות שם שהביא את דברי הרא"ס וכוונתו לאמר שבאפן זה איירי הרמב"ם. ועי"י שם ב"קרבן העדה" על הירושלמי שם. ועי"י ב"מעשה רוקח" על הרמב"ם ששמע מדבריו שאפשר להסביר את דברי הרמב"ם שקשר שני ראשי החוט יחד בקשר אחד וכך תירץ שאחר שהוא תופר הוא פותח את הקשר ולכן אינו של קיימא. ולפי דברינו, אין צורך בדוחק הזה, כי, כאמור, לדעת הרמב"ם, אין חיוב רק בשני תנאים: קיימא ומעשה אומן.

ועי"י להגאון ב"שנות אליהו" על המשניות שכתב: אם תפר שתי תפירות חייב בלא קשירה ואם תפר שתי תפירות וקשר חייב שתיים - משום קושר ומשום תופר. הוא גם סובר שם שחייב בקושר קשר אחד אם קשר את קצהו וחייב בשני קשרים

אם קשר שני חוטים. והסביר שם, מה שהמשנה אמרה שתי תפירות להשמיענו חידוש שאפי' בשתי תפירות שהם לא התקימו, אם קשר - חייב שתלם. אבל על עיקרון של חיוב תפירה שייך להיות תופר בלבד אם תפר ג' תפירות. עיי"ש. בעת שהוא מחייב על קושר קשר אחד, זה אליבא דהרא"ם ויש לו סברת הרא"ם, אלא שהמפרש שם באות כ"ב, כתב שלענין התפירה בשתי תפירות מוכרח לאמר שהיה קשר של קיימא מפני שהרמב"ם כתב שקשר ראשי החוט מכאן ומכאן - משמע שקשר כל חוט בפני עצמו ובכהאי גוונא חייב גם הקשירה. אבל מי הכריחו לאמר שהרמב"ם סובר שאין אפשרות לתפירה בשתי תפירות להתחייב אא"כ יתחייב משום קושר, הרי הסברנו שלא כל קושר חייב לדעת הרמב"ם, יש סוגי קשירה שאינו עובר אסור תורה, ובאפן זה הוא מדבר. ועוד יותר תימה על המפרש שם (באות כ' כ"א, כ"ב): מנין לו שלדעת הרמב"ם יש הבדל בין קשר אחד לשני קשרים לענין חיוב חטאת ושיהא נקרא קשר של קיימא, הרי אין בהכרח ששני קשרים יהיו קשר של אומן. וזה חשוב לרמב"ם. עיי" למשנ"ב שם ס"ק כ"ז וכה"ח שם ס"ק ס"ב בס' ש"מ.

המדבק - תולדת קושר או תופר

כתב הרמב"ם בפרק י' הלכה י"א: "המדבק נזירות או עורות בקולן של סופרים וכיוצא בו הרי זה תולדת תופר וחייב". והביאו הב"י בס' ש"מ וכך פסק בשו"ע סעיף י"ד ועיי" שם ב"באור הלכה" וכה"ח שם ס"ק פ"ו, בענין שעור המדבק.

יש נ"מ בין אם המדבק אסורו ותולדתו משום תופר או משום קושר, שאם הוא תולדת קושר - צריך שיהא של קיימא זמן רב (יום אחד או שבעה ימים, עיי' רמ"א סי' שי"ז סעיף א' ועיי' למשנ"ב שם ס"ק ו' ולכה"ח שם ס"ק י"ב ט"ו - שלדעת הר"ף והרמב"ם הזמן לא משנה. ועיי" ל"כלכלת שבת" אות כ"ב) ומעשה אומן. ואם לא קשר של אומן - תלוי במחלוקת אם הזמן קובע או אופן הקשירה כדעת הרא"ש. ועיי" לשו"ע (שי"ז סעיף א') ולכה"ח (שם ס"ק א') למשנ"ב שם.

אבל אם מדבק, תולדת תופר - שהוא מתכוין לחבר שני חלקים שיהיו יציבים - הוא חייב אפילו אם אין מעשה מעשה אומן ואפי' אם אין כוונתו לזמן מסוים ובלבד שיהא מדובר בדבק של קיימא. ועיי" בכה"ח סי' שי"ז ס"ק מ"ז שהביאו משם לר"ש ו"תוספת שבת" אות י"ב שבזה חמור תופר מקושר שאפילו אינו של קיימא וגם מעשה הדיקט, אסור. עיי"ש. וזה כדברינו. ולכן כל הפוסקים דנו ופלפלו אם יש בדין תופר בשתי תפירות חיוב תופר בלבד או גם קושר. אם בכלל דין תופר לחוד וקושר לחוד, וכבר כתבנו לעיל, שתופר בשתי תפירות ללא קשר אין חיוב חטאת אבל אסור מדרבנן.

נפקא מינה בין דין נתוק לדין חבר

ויש שרצו להוכיח מדברי רמ"א (בסי' שי"ז סעי' ג'), בענין פותח בית הצואר שאסורו מדין "מכה בפטיש". כתב שם הרמ"א, בענין זוג נעלים שתופרים אותם יחד: "איך חילוק בתפירה בין של קיימא לשאינה של קיימא". ואח"כ הביא סברת המתירים בתפירה אם אינה קיימא. והוסיף: "ואיך להתיר בפני עם הארץ". ועי"י לשו"ע ר"ז (= שו"ע הרב) אות ז' שהסכים לכך. ועי"י שם למשנ"ב. אם כן משמע, לכאורה, שיש חילוק בין תפירה של קיימא ללא קיימא שמותר לפתחה ולא בפני עם הארץ. וזה אינו, כי כל דבריו הם בענין הניתוק ולא בענין החיבור. כי בדין קושר מה שחייבים על קשירתו, חייבים על התרתו. ובענין תופר, אם זה אינו של קיימא מותר לפתחו אבל אין בזה היתר לתופרו אפי' אם הוא לא של קיימא.

ובענין הפותח את בית הצואר שהוא חייב - החיוב הוא משום "מכה בפטיש". (ועי' רמב"ם פ"י ה"י והגהות מימוני שם אות כ' וכ"ב שם. ועי' חזו"א מועד סי' נ"ד אות ד') ועי"י לבית יוסף ס' שי"ז ד"ה מתירין בית צואר ושם ד"ה "אבל" (בסוף הסימן) שהזכיר: זוג נעלים שמדבקים הרצענים יש אוסרים לנתק ויש מסתפקים. ויש שהם מתירים הואיל ולא עביד להתקיים. ואח"כ הוסיף: ואיך להתיר ולהקל בפני ע"ה. וכל הטעם הוא מפני שזה מפרק וקורע ומבטל דבר שאינו של קיימא אבל אין ללמד מכאן שמותר למי שאינו ע"ה לתפור בתפר ולדבק בדיבוק אפי' אם הוא אינו של קיימא ובדיבוק שהוא בפועל של קיימא והוא מתכוין לנתקו לאחר זמן ייתכן ויש בו גם חיוב דאורייתא.

ועי' לשו"ע ר"ז (בסי' שי"ז סעיף ז') שכתב בפירושו שלסברת המתירין היינו רק בניתוק ולחתוך. ועי' בסימן ש"מ סעיף י"ב, שאם תפר שתי תפירות ולא קשר פטור מהתורה ואסור מדרבנן. ועיין ב"בן-איש-חי" (שנה שניה פרשת כי תשא אות ג') בענין ניתוק בזמן צער וכך בענין תחיבת מחט בבגד, שם אות ט'.

ועי"י במג"א (סי' ש"מ ס"ק י"ח) ועוד אחרונים שם, בענין אם מותר לפתח ספר שנדבקו דפיו, ופסקו להתיר משום שהדבק לא נעשה לקדם וכך לא התכוין להדביק. מה שאיך כן, אם הספר לא נחתכו דפיו ונשאר דבוק, שאסור לפתחו. עי"י במשנ"ב שם (ס"ק מ"ה וכה"ח שם ס"ק צ'). וכל זה מיירי בענין פתיחה - קריעה ולא לענין חבר. ועיין ב"גינת ורדים" (כלל ג' אות י"ח, י"ט, י"ז)*.

* בענין אם מותר לתפר באפך זמני צעיפי נשים לא ע"י חוט ומחט אלא על ידי מחט בלבד וזה אינו של קיימא. עיין שם שהאריך וכך חילק בין דין תפירה זמנית לקשר זמני. ע"ש.

ס כ ו ס

סכומו של דבר, הדבקה היא תולדת תופר (ועי"י ב"מרכבת המשנה" על הרמב"ם, מקור לדין הזה. ועייין "מעשה רוקח"). ובתפירה ובהדבקה אם נעשה לא לקיימא - יש אסור מדרבנן. וזה נראה רק אם אפן ההדבקה והתפירה היא לא קיימא - אבל אם עצם ההדבקה היא קיימא אבל אין האדם חושב עליה לקיים, יתכן ויהא האסור מדאורייתא.

הלכה למעשה בשמוש בסוגי חיתולים

א. הדבקת החיתול:

חיתולי נייר של היום, הנקראים בשם חיתולון, או טיטולים וכד', שצד אחד הוא מנייר ספוגי וצד שני הוא פלסטיק או ניילון (שלא תעבור הרטיבות לצד השני), ויש בקצהו משני הצדדים לשונות ניילון עם דבק, וכשעוטפים את התינוק מהדקים ומדביקים את הלשונות עם הניילון וכך זה נצמד לגוף התינוק. וכשרוצים להחליף לתינוק מושכים ומנתקים את החיתול מהנייר והוא נקרע או שמקום שהודבק נמשך עם חלק מהניילון - נמצאת למד, שהחיבור הוא דבק טוב ואפי' שנעשה לזמן ולא לקיים - זה קיומו וזה חיבורו והוא יכול להתקיים. ואפילו אם נאמר שזה הדבקה זמנית, מאחר והוא תולדת תופר, הווי תפירה שאינה של קיימא שאסור מדרבנן כנזכר לעיל.

ב. הסרת החיתול:

אולם, לקרע את החיתול ולהוציא אפשר לסמוך על סברת המתירים לקרע תפר שאינו של קיימא. וגם לסוברים האוסרים לנתק תפירה שאינה של קיימא, במקום צער לא גזרו חכמים. ולכן, יותר לפתח או לקרע את החיתול מנייר.

ג. חיתול ללא הדבקה:

כמו-כן, אפשר להשתמש בחיתול-נייר זה ללא הדבקה והוא יוצמד לגוף התינוק ע"י גומי המוכן מע"ש או ע"י בד אחר שיקשר בקשר עניבה.

* * *

והקב"ה יזכה אותנו לשמר שבת כהלכתה ונזכה לביאת הגואל ובבנין אריאל אכ"ר.

נ.ב. יש כיום סוג נוסף של חיתולי נייר שאין בהם הדבקה ועל אלה אין אנו מדברים במאמר הנ"ל, וע"כ אין השם הקובע אלא התיאור הנ"ל.